

УДК 008(476)(091)«1976/1985» + 316.7(476)«1976/1985»

Н. М. Якуш, кандыдат гістарычных навук, дацэнт (БДТУ)

РАЗВІЦЦЁ СФЕРЫ САЦЫЯЛЬНА-БЫТАВЫХ ПАСЛУГ І КУЛЬТУРНЫХ УМОЎ ЖЫЦЦЯ БЕЛАРУСКАЙ ВЁСКИ Ў 1976–1985 ГГ.

У публікацыі разглядаецца комплексная праграма сацыяльнай перабудовы беларускай вёскі ў 1976–1985 гг. У гэтай сувязі аналізуецца вынікі новага жыллёвага будаўніцтва і інжынерна-га абудавання сёл і вёсак, намаганні па ўдасканаленні форм камунальна-бытавога абслугоўвання сельскага жыхара, работа партыйных і савецкіх органаў па расшырэнні дыяпазону культурных паслуг, рацыяналізацыі форм адпачынку працаўнікоў калгасна-саўгаснай вытворчасці.

The article examines comprehensive program of social reconstruction of Belarusian rural areas in 1978–1985. In this respect, the article provides the analysis of the results of housing construction and development of utilities in rural settlements and villages, the efforts for improvement of forms of general services for rural inhabitants, work of the Communist and Soviet authorities for extension of cultural services, rationalization of free time and recreation of collective and state farm workers.

Уводзіны. 1976–1985 гг. (дзевятая і адзінаццатая пяцігодкі) выявілі адмоўныя моманты ў міграцыйных працэсах беларускай вёскі. У асобных калгасах, саўгасах і цэлых раёнах маштабы і тэмпы міграцыі пачалі перавышаць эканамічна мэтазгодныя іх памеры, што прыводзіла да дэфіцыту працоўных рэсурсаў. Гэта абвастрала праблему замацавання прафесійных кадраў на вёсцы. Адным з накірункаў яе вырашэння стала распрацоўка і рэалізацыя праграмы па паляпшэнні вытворчых, жыллёвых, камунальна-бытавых і сацыяльна-культурных умоў жыцця ў калгасах і саўгасах.

Асноўная частка. XXVIII і XXIX з'езды Камуністычнай партыі Беларусі акцэнтавалі ўвагу на комплекснай сацыяльнай і культурнай перабудове сяла з улікам міжгаспадарчай кааперацыі, разглядаючы яе як фактар грамадскага развіцця і стабілізацыі працоўных калектываў.

Праграма адзначанай перабудовы ўключыла ў сябе ўдасканаленне планіроўкі, узвядзенне новых аб'ектаў вытворчай і культурна-бытавой сферы, умацаванне матэрыяльна-тэхнічнай базы будаўнічай індустрыі. Прычым у адзінаццатой пяцігодцы ва ўсіх населеных пунктах значна павялічваліся аб'ёмы індывідуальнага жыллёвага будаўніцтва ў комплексе з надворнымі забудовамі, пашыраліся віды работ па інжынерным добраўпарадкаванні вясковых пасяленняў, даводзіліся заданні па ўзвядзенні ў калгасах і саўгасах філіялаў прамысловых прадпрыемстваў і падсобных вытворчасцей [1].

Канкрэтная рэалізацыя праграмы разгарнулася з улікам дэмаграфічнай сітуацыі ў асобных рэгіёнах і вопыту эксперыментальна-паказальнага будаўніцтва, якое вялося ў рэспубліцы ў некалькіх гаспадарках з 1969 г. У выніку быў зацверджаны метады рэгіянальнай забудовы, калі паскоранае развіццё атрымліваюць некалькі населеных пунктаў, якія павінны стаць апорнымі культурна-бытавымі цэнтрамі асобных раёнаў.

Зыходзячы з адпаведных рашэнняў раённых камітэтаў КПБ і райвыканкамаў мясцовых Саветаў распрацоўваліся праекты перспектывных населеных пунктаў, планы рамонту і будаўніцтва жылых дамоў, добраўпарадкаваных кватэр, школ і дашкольных устаноў, паліклінік, прадпрыемстваў грамадскага харчавання, бань, клубаў і Дамоў культуры.

Трэба зазначыць, што планы перабудовы беларускай вёскі суадносіліся з момантамі ўмацавання эканамічнага становішча гаспадарак. Сярод мер такога накірунку можна назваць значнае павышэнне закупачных цэн на сельгаспрадукцыю, 50%-ную надбаўку за продаж прадукцыі звыш сярэдняга ўзроўню, дасягнутага ў 1976–1980 гг., вызваленне ад падаходнага падатку калгасаў з рэнтабельнасцю ніжэй за 25% і інш. Адначасова павялічваліся дзяржаўныя асігнаванні эканамічных і сацыяльных праграм сяла. Вынікам гэтага стала ўзвядзенне значнай колькасці заводаў і камбінатаў будаўнічай індустрыі і будаўнічых матэрыялаў у раённых гарадах рэспублікі. Была створана вытворчая база, якая дазваляла разгарнуць інтэнсіўнае будаўніцтва на вёсцы ў буйных па тым часе маштабах.

За гады дзевятнай пяцігодкі у сельскай мясцовасці Беларусі было збудавана 111 тыс. кватэр агульнай плошчай 6 млн. м², 209 камбінатаў бытавога абслугоўвання, 345 агульнаадукацыйных школ на 176,3 тыс. вучнёўскіх месцаў, дзіцячых дашкольных устаноў на 40,4 тыс. месцаў, аўтаматызавана тэлефонных станцый ёмістасцю 791 тыс. нумароў, пракладзена 5,3 тыс. км дарог з цвёрдым пакрыццём, газіфікавана 436,6 тыс. дамоў [2]. На Усесаюзным аглядзе забудовы і добраўпарадкавання ўзнагароды Выставы дасягненняў народнай гаспадаркі СССР атрымалі 129 беларускіх вёсак. Пасёлкі Сноў і Новапалескі Мінскай, Мышкавічы – Магілёўскай, Копці –

Віцебскай і Малеч – Брэсцкай абласцей былі прызнаны лепшымі ў Савецкім Саюзе [3].

За адзінаццатую пяцігодку на вёсцы было пабудавана каля 6 млн. м² жылля, 9,4 тыс. км дарог з цвёрдым пакрыццём. Праводзілася інжынернае абуладкаванне населеных пунктаў [4].

Шмат гаспадарак і раёнаў рэспублікі накіпілі станоўчы вопыт вырашэння сацыяльна-дэмаграфічных праблем за кошт перабудовы быту вясковага жыхара і паслядоўнага вырашэння яго сацыяльна-культурных запатрабаванняў. У ліку паказальных гаспадарак такога характару вызначыліся калгасы «Чырвоная змена» Любанскага раёна, «Запаветы Леніна» Маларыцкага, «Праўда» Мсціслаўскага, шэраг калгасаў і саўгасаў Асіповіцкага, Бялыніцкага, Хоцімскага, Чавускага раёнаў. Па прыкладзе калгаса імя Сільніцкага Полацкага раёна пачаў укараняцца метад гаспадарчага будаўніцтва ўласнымі брыгадамі. Аднак ажыццяўляць яго маглі толькі эканамічна моцныя гаспадаркі з трывалым фінансавым становішчам і шматгадовай практыкай дагаворных адносін з дзяржпрадпрыемствамі.

Комплексная перабудова вёскі ўключала ў сябе ўдасканаленне сферы камунальна-бытавога абслугоўвання. У даследуемы перыяд найбольшае значэнне набылі пытанні пошуку рацыянальных шляхоў і форм абслугоўвання сельскага жыхара пры нарошчванні аб'ёмаў камунальна-бытавых паслуг. Ставілася задача пераўтварэння службы абслугоўвання ў буйную, высокамеханізаваную галіну, павышэння ўзроўню спецыялізацыі выконваемых ёю работ, пашырэння на вёсцы сеткі гандлёва-бытавых комплексаў, Дамоў быту і комплексных прыёмных пунктаў, стварэння сельскіх камбінатаў камунальнай гаспадаркі.

Найбольш эфектыўна праца па комплексным развіцці службы быту на вёсцы і стварэнні рэальных умоў для атрымання неабходнага пакета паслуг па месцы жыхарства праводзілася ў Брэсцкай і Гродзенскай абласцях. Тут быў узятая накірунак на канцэнтрацыю вытворчай базы абслугоўвання пры адначасовым максімальным набліжэнні прыёмнай сеткі да насельніцтва. Планы асваення новых відаў паслуг і работ, заданні па адкрыцці на вёсцы прыёмных пунктаў і гандлёва-бытавых комплексаў рэалізаваліся з улікам арганізацыі каардынуючай дыспетчарскай службы, наладжвання каапераваных сувязей сельскіх прыёмных пунктаў з вытворчымі прадпрыемствамі раёна і спецыялізаванымі прадпрыемствамі службы быту, укаранення комплекснай сістэмы кіравання якасцю. Уводзіліся і новыя формы кіравання: былі створаны абласныя вытворчыя аб'яднанні па галіновых відах паслуг, а райбыткамбінаты

рэарганізаваны ў раённыя бытавая ўпраўленні. У выніку ў Брэсцкай вобласці адначасова з традыцыйнымі паслугамі па індывідуальным пашыве і рамонце адзення і абутку, праз стацыянарныя і перасоўныя пункты быў наладжаны прыём заказаў на рамонт складанай бытавой тэхнікі, хімічэтку, сцірку бялізны, пракат прадукцыі, рытуальныя паслугі, вязанне, рамонт і абнаўленне трыкатажу [5].

На Гродзеншчыне дамагліся таго, што прадпрыемствы сферы быту былі адкрыты ва ўсіх сельскіх гаспадарках. Па іх колькасці на канец 1980 г. вобласць мела лепшы паказчык у БССР. Сельскаму насельніцтву аказвалася 12 відаў разнастайных паслуг, а сярэднямесячныя аб'ёмы ў разліку на адзін сельскі прыёмны пункт былі на 30% вышэйшыя за рэспубліканскія [6].

Заслугоўваюць увагі і намаганні калгаса «Нёман» Стаўбцоўскага раёна па стварэнні ўласнай камунальнай службы і аблягчэнні дамашняй працы жыхароў. Тут пры камбінаце камунальна-бытавога абслугоўвання былі створаны 4 звяны будаўнікоў, сталярная і лесапільная брыгады, выконваліся работы па ўзворванні сядзібных участкаў, пасеве, наглядзе за пасевамі і ўборцы ўраджаю, забеспячэнні асабістай жывёлы насельніцтва грубымі кармамі. Гэтыя паслугі аказаліся вельмі запатрабаванымі для жыхароў сталага ўзросту.

Развіццё камунальнай службы на вёсцы знаходзілася на кантролі партыйных і савецкіх арганізацый усіх абласцей рэспублікі. Выканкамы Саветаў народных дэпутатаў раёнаў распрацоўвалі палажэнні аб камбінатах службы быту, іх штатах, структуры, відах абслугоўвання, праводзілі конкурсы на лепшую пастаноўку камунальна-бытавога абслугоўвання калгаснікаў і рабочых саўгасаў. У выніку гаспадаркі сталі штогод планавачы аб'ёмы паслуг і работ па вода- і газазабеспячэнні, будаўніцтве і рамонце жылля, завозе паліва, працы бань. Агульны аб'ём гэтых паслуг дасягнуў у 1982 г. 4,8 млн. руб., ці ў 1,8 разу болей, чым у 1977 г. Калі ў 1975 г. ў сельскай мясцовасці было аказана ўсяго паслуг на сумму 55,5 млн. руб., то ў 1983 г. – 165,4. Амаль у тры разы ўзраслі аб'ёмы работ па рамонце бытавой тэхнікі, рамонце і згатаванні мэблі, у шэсць – паслугі па сцірцы бялізны [7].

Удасканаленне культурнага абслугоўвання вёскі ў гэты перыяд разгортвалася ў русле патрабаванняў, якія ЦК КПБ і СМ БССР ставілі да ідэйна-выхаваўчай і асветніцкай работы з насельніцтвам краіны. Галоўным накірункам стала цэнтралізацыя кіравання клубнымі ўстановамі і бібліятэкамі сельскай мясцовасці, стварэнне на такой аснове сацыяльна-культурных комплексаў. Новае ўтварэнне сацыяльна-культурнай сферы

ў эксперыментальным парадку ўпершыню было створана ў 1978 г. на базе калгаса імя Урыцкага і Урыцкага сельсавета Гомельскага раёна. У яго увайшлі сельскі Дом культуры, 2 сельскіх і 1 брыгадны клубы, 2 філіялы цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы, 3 кінастцыянары, філіял дзіцячай музычнай школы, народны музей, спарткомплекс. Кіраўніцтва ажыццяўляў Савет па каардынацыі. Падобная работа актыўна вялася ў Мінскай і Віцебскай абласцях, дзе ў 1985 г. функцыянавала цэнтралізаваных клубных сістэм, культурных і сацыяльна-культурных комплексаў адпаведна 295 і 255 [8].

Бясспрэчна, што з увядзеннем гэтых новаўтварэнняў у большасці выпадкаў ствараліся спрыяльныя магчымасці для развіцця тэхнічнай творчасці, дэкаратыўна-пракладнога мастацтва, аматарскіх аб'яднанняў вясковай моладзі. Напрыклад, у Брэсцкай вобласці было створана звыш сарака музычна-мастацкіх салонаў, якія сталі дзейнымі цэнтрамі эстэтычнага выхавання сялян. Першае месца трымаў Рудскі салон Іванаўскага раёна, абсталяваны музычнай апаратурай і запісамі класічнай і сучаснай музыкі. Тут была наладжана дэманстрацыя перасоўных выстаў брэсцкіх мастакоў, мясцовых аматараў жывапісу, вырабаў і сувеніраў калгасных майстроў. Праводзіліся музычныя вечарыны, сустрэчы з народнымі ўмельцамі, урокі эстэтыкі і блакітныя агенчыкі для перадавікоў сельскагаспадарчай вытворчасці.

У Мінскай і Гродзенскай абласцях шырокае распаўсюджанне атрымалі клубы рознай тэматычнай скіраванасці з улікам інтарэсаў і густу сельскіх жыхароў. Найбольш папулярнымі сталі клубы «Панорама событий», «Современник», «Гаспадарыня», клуб «Будучага воіна».

Заклучэнне. У цэлым распрацоўка і рэалізацыя праграмы жыллёвага і культурна-бытавога будаўніцтва на вёсцы адбіліся на тэмпах і накірунках міграцыйных працэсаў. Значная колькасць калгасаў і саўгасаў у разглядаемы перыяд і нават шэраг раёнаў рэспублікі здолелі ўзяць гэтыя працэсы пад кантроль, планамерна кіраваць імі з улікам задавальнення запатрабаванняў у працоўных рэсурсах.

Аднак кардынальных перамен у сацыяльна-бытавых і культурных умовах жыцця на вёсцы не адбылося. Сацыяльна-культурнае будаўніцтва вызначалася значнай колькасцю праблем

і іх нявырашанасцю. Так, у цэлым тэмпы перабудовы вёскі адставалі ад патрэб. У сярэднім штогод на адну гаспадарку прыходзіўся ўвод усяго толькі 2–3 добраўпарадкаваных кватэр, паколькі эканамічна слабыя гаспадаркі фактычна не маглі здавальняюча разгарнуць сацыяльнае будаўніцтва. У моцных гаспадарках намерна зацягваліся тэрміны ўзвядзення аб'ектаў бытавога прызначэння, бо асноўная ўвага надавалася вытворчаму будаўніцтву.

Адмоўна паўплывала на маштабы абнаўлення і характар добраўпарадкавання беларускіх сёл і вёсак тое, што значная колькасць населеных пунктаў у гады дзесятай пяцігодкі была аднесена ў разрад неперспектыўных і падлягала ссяленню ў цэнтральныя сядзібы. У адзначаных пасяленнях увогуле не праводзілася ніякае добраўпарадкаванне, і яны заставаліся ў непрыглядным становішчы.

Некаторыя негатыўныя моманты выявіла і арганізацыя цэнтралізаваных клубных сістэм і культурных комплексаў. Вельмі часта дэфармавалася сама сутнасць задачы іх стварэння, паколькі ўся культурная праца праводзілася на галоўнай сядзібе гаспадаркі, а аддаленныя і маланаселеныя вёскі пакідаліся без усялякага культурнага абслугоўвання.

І ўсё ж пастаноўка праблемы сацыяльнага развіцця вёскі, творчыя пошукі і намаганні па вырашэнні вельмі складаных задач падаюцца цікавымі і заслугоўваюць увагі з мэтай іх вывучэння і пераймання назапашанага плённага вопыту.

Літаратура

1. Известия исполнительного комитета Совета Западной области и Смоленского Совета. – 1918. – 26 сентября.
2. Искусство: газета. – 1919. – № 23. – С. 3.
3. Известия Велижского уездного Совета рабочих, крестьянских и батрацких депутатов: газета. – 1919. – 1 марта.
4. Лерман, М. Из воспоминаний о мастере / М. Лерман // Творчество. – 1987. – № 6.
5. Институт белоруской культуры / М. П. Касцюк [і інш.]; пад рэд. М. П. Касцюка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – С. 65–71.
6. Піятуховіч, М. М. Нарысы гісторыі беларускай літаратуры / М. М. Піятуховіч. – Мінск: Інбелкульт, 1928. – С. 6.

Паступіла 30.03.2011